

Linder Béla és Pogány József a hadügy élén

A hadsereg bomlása

Vesztett csatáknak, háborúknak, elbukott forradalmaknak bűnbakokra van szükségük, az aktuális szintéren és az utókor történelem-szemléletében egyaránt. Az alábbiakban két különböző személyiségű és sorsú forradalmi szereplőn be lehet mutatni a bűnbak-képzés valós és konstruált szempontjait.

Linder, az „epizodista”

Linder Béla (1876–1962) alig 10 napos miniszterségével csupán epizodista, egy szerencsétlen mondta („Soha többé katonát nem akarok látni!”) mégis megörökítette nevét. A közvélemény előtt a hadsereg felbomlásának felelősévé tette, örökös bűnbakká a háborúvesztés igazi felelősei helyett. Az sem tudható pontosan, miért éppen Linder lett a forradalmi kormány első hadügyminisztere. Tüzér törzskari ezredesként hároméves frontszolgálat után, 1917 nyarán egy tüzérezred többszörösen kitüntetett parancsnokaként súlyosan megsebesült az olasz harctéren; egy ideig csak mankóval tudott járni. A kato-

nák számára tehát inkább szánalomra méltó bajtárs volt, mint ellenszenves alak. Tisztársai között pedig jó híre lehetett, a Wekerle-kormány honvédelmi minisztere, Szurmay Sándor tábornok, saját bevallása szerint örömmel vette tudomásul, hogy utóda Linder lesz.

Magyar Lajos emlékezése szerint Lindert az októberben Budapesten fiatal tisztokból illegálisan alakult forradalmi Katonatanács ajánlotta volna miniszternek. A Katonatanács október végén már kiterjedt hálózattal rendelkezett a budapesti helyőrségben, így kapcsolatuk lehetett Linderrel is. Mások szerint feljárt a Népszava szerkesztőségébe.

Fegyverszünet, rendteremtés

Miniszterként legsürgősebb feladatának annak elérését tartotta, hogy a magyar kormány részt vehessen az október 30-án nagy nehezen megindult *padovai fegyverszüneti tárgyaláson*. A kormányt – sem Szurmayt, sem Lindert – a k. u. k. hadvezetés és a király ugyanis arról sem tájékoztatta, hogy

egyáltalán miről lesz szó Padovában. Maga Károlyi szeretett volna odautazni, feltehetőleg Linder kíséretében, de ezt a hadvezetés nem tette lehetővé. Linder erre felszólította a magyar csapatokat, hogy tegyék le a fegyvert, minden magyar vagy magyar területen álló csapat szüntesse be a harcot. A parancshoz a király november 2-án hozzájárulását adta, de azt a hadsereg-főparancsnokság visszatartotta, amíg tudta. Így végrehajtására a legfontosabb olasz fronton már nem kerülhetett sor, s a szerencsétlen módon megkötött fegyverszüneti szerződést (november 3.) kihasználva, az olasz fél fogságba ejtette a Monarchia mintegy 360 ezer katonáját, köztük sok tízezer magyart is, akik csak a békekötés után térhettek haza.

Linder másik feladata, amelynek végrehajtásában a belügyminiszter, sőt szinte az egész kormány és a Nemzeti Tanács részt vett, a *rendteremtés* volt. A hazőzönlő katonák részegen fosztogattak, gyilkoltak, elűzték a csendőrséget, a jegyzőket és a közigazgatás más tisztviselőit. Így amennyiben Linder hatáskörébe tudott vonni néhány fegyelmehető alakulatot, azokat a sietve megszervezett *Nemzetőrségbe osztották be*. Budapesten katonai őrzőerők szedték össze a fegyvereket. Csak miután a Nemzetőrség nagyjából helyreállította a közrendet, kerülhetett sor az új hadsereg felállítására.

Még a rendcsináló munka kezdetén, november 2-án mondta el az Országház előtt összegyűlt, a kormányra felesküdő tisztikarnak Linder hírhedt beszédét: „Megbuktak a hamis ideálok! Soha többé háborút! Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni! Fegyvert többé szolgálton kívül nem viselünk...” stb. Hogy pontosan mit mondott a hallgatóságához hasonlóan ittas és felhevült Linder, azt nehéz rekonstruálni. Az utána felszólaló Károlyi megpróbálta értelmesen magyarázni hadügyminisztere szavait, de azok elhangzottak és szállóigévé váltak. Linder belátta alkalmatlanságát a nehéz feladatra, és maga adta be lemondását egy héttel később, amit a kormány elfogadott és helyére a nála határozottabb és ezért alkalmasabb Bartha Albert vezérkari alezredest nevezték ki.

Katonák öröme a fegyverszünet megkötésének hírére, 1918. november

A katonák forradalma

Az őszirózsás forradalom, mint spontán folyamat, a fővárosban éppúgy, mint vidéken a *felbomló hadsereg katonáinak forradalma* volt, s Linder az ő hangulatukat fejezte ki, nem pedig a forradalmat konszolidáló (s annál mindig mérsékeltebb és rendpártibb) kormány szándékait. Így mennie kellett, mint ahogy a forradalomban döntő szerepet játszó Katonatanácsot is feloszlatták (még Linder közreműködésével) a forradalom harmadnapján.

Linder belátva, hogy nem miniszternek való, sértődés nélkül lemondott, majd minden feladatot vállalt: ő ment Belgrádba, már mint minisztérium nélküli meghatalmazott miniszter aláírni a Károlyi által az előző héten letárgyalt fegyverszünetet, belépett a szociáldemokrata pártba és vállalta az addig elképzelhetetlen rendőrszakszervezet megszervezését, végül már a Tanácsköztársaság megbízásából Bécsbe ment átvenni az ott működő katonai felszámoló bizottság vezetését.

Ügynöki szerep

Linder bűnbak-szerepének van még egy sajátos aspektusa. A Linder iránti utálat nem annyira forradalmi, hanem későbbi szerepének szólt. Linder Bécsből nem tért haza, hanem a szerb megszállás alatt álló Pécsre ment. Időközben megnősült, feleségül vette egy szerb származású ezredes bajtársa nála jóval fiatalabb leányát, aki hamarosan egy fiúgyermekkel ajándékozta meg. 1920 augusztusában a demokratikus választójog alapján létrejött új pécsi képviselőt őt választotta polgármesternek. Jóban volt a helyi munkásokból és menekültekből összeállt baloldallal, igyekezett együttműködni a megszálló hatósággal, de az idősödő férfi leginkább szerb érzelmű, szenvedélyes és akaratos felesége hatása alatt állt. Így a szerbek óhajára, akik 1921-ben kénytelenek voltak visszaadni Pécsét, az utolsó percben kikiáltotta a „függet-

Az újjáalakult Katonatanács, 1918. november

len” pécs-baranyai köztársaságot. A menekültek többsége Linderrel és sok Pécs környéki bányásszal együtt kénytelen volt ismét menekülni, ezúttal Jugoszláviába.

Linder hamarosan a jugoszláv kormány jól fizetett ügynöke lett, aki nemcsak az emigránsok mozgalmait igyekezett megfelelő irányban befolyásolni, de szorgalmasan denunciálta egyrészt a magyar kommunistákat, másrészt a magyar kormány ügynökeit és híveit. Befolyását igyekezett kiterjeszteni a nyugati, főleg bécsi és franciaországi emigrációra, kalandor akciókat inspirálva. Jugoszlávia összeomlása után Dalmáciába, majd Bulgáriába menekült, a háború után hazatért Budapestre és megpróbált a régi októbriistákhoz, ill. velük a Kisgazdapárt Sulyok-szárnyához férkőzni, de belátva, hogy már kiismerték, visszatért Jugoszláviába, és ott is halt meg 1962-ben.

Pogány József beszél a Hősök terén. 1919. tavasz

Pogány: az elfelejtett kommunista

Pogány Józsefet (1886–1939) személyes és politikai okokból a kommunisták és a szociáldemokraták is elutasították, nem akartak emlékezni rá. A Tanácsköztársaság bírálói pedig a „vörös-terrorra” és a rossz agrárpolitikára koncentráltak, amelyekben Pogánynak nem sok része volt. Igaz, ő többet tett a hadsereg, a tisztikar lejáratásáért, mint Linder – vagy bárki más –, de idővel ez is elfelejtődött. Pogány legismertebb produkciója a kortársak számára a Bartha hadügyminisztert megbuktató fegyveres katonafelvonulás.

Pogány kétségtelenül az egyik legtehetségesebb és legműveltebb volt a forradalom és előzményei szocialista szereplői közül. Fiatalkori irodalomkritikái, kulturális írásai máig sem avultak el, ennek ellenére a Magyar Szociáldemokrata Pártban (MSZDP) nem tartották sokra, azért is meg kellett küzdenie, hogy egyszerű munkatársként bejuthasson a Népszavához, ahol pedig Kunfié mellett az ő írásai a legnívósabbak. A szerkesztő, Garami Ernő azonban nem kedvelte – talán csak túl hangosnak és toladónak találta, de az is lehet, hogy túlságosan önálló gondolkodásúnak. Hiába igyekezett Pogány hűen követni Garami mérsékelt és háborúpárti vonalát, csak nem tudott közel férkőzni hozzá. Ebbeli nagy igyekezetében az 1918. januári tömegsztrájk után gúnyos kis pamfletben támadta meg a sztrájkot szervező baloldali csoportokat. Ezek később nagyrészt csatlakoztak a kommunista párthoz, magukkal vive Pogány iránti utálatukat. Pedig addigra Pogány, akinek az állhatatosság nem tartozott erényei közé, nagyon megváltozott: mikor 1918 októberére megbukott Garami irányvonala, gyorsan átállt a Kunfi vezette baloldalhoz, sőt az októberi pártkongresszuson már rajta is túltett radikalizmusban, amennyiben ellenezte a párt csatlakozását a készü-

lódó Nemzeti Tanácshoz és követelte a fél évvel előbb még kigúnyolt munkás-tanácsok megalakítását.

A katonatanácsok újjászervezése

A forradalom éjszakáján ő vezette a főpostát elfoglaló katonákat, s ezután Kunfi javaslatára őt bízták meg a forradalmi Katonatanács felosztatásával, ill. átszervezésével. Pogány ezt a feladatát a forradalmi kormány nagy megkönnyebbülésére ügyesen oldotta meg, pedig darázsfaszekbe nyúlt. Egyrészt, mert a budapesti forradalom élére álló Katonatanácsnak nagy tekintélye volt, másrészt, mert Pogány feladatának része lehetett a Tisza-gyilkosság nyomainak eltüntetése.

Pogány a katonatanácsokat szovjet mintára szervezte újjá, afféle bizalmi-tesztületként, s vezetését egészen 1919. március 21-éig sikerült erősen kézben tartania. A pacifista Kunfihoz és a kommunistákhoz hasonlóan meggyőződése volt, hogy az utódállamok által megszállt területek visszafoglalásával próbálkozni kielátástalan, ezért a hadsereg létszámának növelésére nincs szükség, s így a nacionalista tisztikarban is inkább potenciális ellenfelet, mint szükséges szövetségest látott. Bartha újjá akarta szervezni a hadsereget és szeretett volna megszabadulni a katonatanácsoktól. Ezért Pogány december 12-én demonstrációt szervezett ellene, pedig Bartha addigra már lemondott miniszter volt.

Viszony a kommunistákkal

Pogány pozíciója viszont Bartha, majd három héttel később Festetics Sándor hadügyminiszter megbuktatásával nagyon megerősödött, amit egyrészt a lassan valóban ébredező ellenforradalom, másrészt a kommunisták sarokba szorítására igyekezett kihasználni.

Nyíltan hangoztatta, feleslegesnek, s ezért károsnak tartotta a kommunista párt megalakulását, azt akarta elérni, hogy az MSZDP vezetését vegye át a gyorsan erősödő párton belüli baloldal, és ragadja magához a kormány irányítását. Viszont jobb taktikus volt, mint elvtársai. Így a Katonatanácsban elszigetelte a kis kommunista frakciót, de amikor a budapesti Munkástanácsból kizárták a kommunistákat, a Katonata-

Köztársasági katonák vonulnak a csehek ellen, 1919. február

nácsban hangosan helyeselt, azonban mintegy „elfelejtette” a kizárás végrehajtását. Március 21-én viszont még a Munkástanács összeülése előtt kikiáltotta a Katonatanács ülésén a proletárdiktatúrát, az összefogást a kommunistákkal. Így ő lett a Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosa. A kommunista katonák azonban tudták, hogy Pogány nem az ő emberük és módszerét átvéve ugyanolyan fegyveres tüntetéssel buktatták meg, mint ő elődeit a miniszteri székben.

Kun nem nélkülözhetette a szociáldemokrata baloldal támogatását, amelyhez Pogány akkor még tartozott, így formailag külügyi népbiztosnak tette meg Pogányt, aki azonban hamarosan a román frontra ment. Ott megállta a helyét, sikeresen vezetett egy hadosztályt, majd hadtestparancsnok lett, s mivel eljött a nyár, minden jóval felszerelt hadiszállását Siófokon ütötte fel, ahol szép hölgyek és vendégszeretetét élvező magyar írók vették körül.

Emigráció, majd Komintern

Pogány a radikális megoldások embere volt, ezért – pár hónap előtti nézeteivel ellentétben – hevesen ellenezte a Clemenceau-jegyzék elfogadását, a Felvidék feladását. A bukás után Bécsbe emigrálva nem akart a kommunista párthoz csatlakozni, s mivel a mérsékelt szociáldemokraták viszont vele nem álltak szóba, Landlerrel és Károlyival független baloldali szocialista

pártot akart alakítani. Hamar rájött, hogy pénz nélkül nincs függetlenség, s belépett a kommunista pártba, ahol – Landlerrel szemben – rögtön Kunhoz csatlakozott. Kunnak szüksége volt rá, beajánlotta Moszkvában Zinovjevnél és a Kominternben vezető munkaköröket kapott, utoljára az amerikai kommunista párt felügyelője volt.

A nagy gazdasági válság (1929–1933) idején a Komintern minden ősszel megjósolta a tavaszi forradalmat. Pogány jól tudta, hogy az USA-ban semmiféle forradalom nem lesz, de mivel ezt mégsem mondhatta ki, kidolgozta a sajátos amerikai út elméletét, miszerint ott a proletárforradalom néhány évet késik. Ezzel kiváltotta Sztálin haragját, aki Pogányt leváltotta és helyére olyan amerikai vezetőket állított (Foster, Browder), akik készségesen megígérték minden újkor a forradalmat. Pogány egy ideig még a moszkvai Tervhivatal konzultánsa volt. 1937-es letartóztatását nem sokkal élhette túl.

Mindenki kommunistának tekintette, a kommunistákat kivéve. Kiemelése nehezítette volna a kommunista párt szerepének eltúlzását az ellenforradalom elleni harcban, ill. a Károlyi-rezsim megdöntésében. Ezért a hivatalos történetírás az 1950-es években hallgatott róla, s az 1960-as években is jelentőségénél kevesebbet foglalkoztak vele. Így a forradalmi év egyik legszínesebb figurájának neve csaknem elfelejtődött.

HAJDU TIBOR